

Η ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑ ΤΟΥ 1821

Η Πορεία του Γέροντος από τον
Άδη στον Ουρανό

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Αλχίας (ΜΧ) Γεώργιος Πραχαλιάς

Συμπληρώνονται φέτος 182 χρόνια από τον *Τερό αγάνα των Ελλήνων* και την *Εθνική Παλιγγενεσία του 1821*. Παρά το γεγονός ότι πέρασαν σχεδόν δύο αιώνες από τότε, το μήνυμα της *Ελληνικής Επατάστασης* παραμένει επίκαιρο σήμερα, περισσότερο παρά ποτέ. Και αυτό γιατί η πολιτική του «*Δόγματος της Περιφερειακής Δύναμης*» που εφαρμόζει στις ημέρες μας γειτονικό Τουρκικό Κράτος δεν διαφέρει σε τίποτα από την πολιτική που εφαρμόζετο «*οσμανικόν μορμολύκειον*» της πάλαι ποτέ *Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*.

Μέσα από μια αναδρομή και εμπειριστατωμένη ανάλυση των ιστορικών γεγονότων, που καλύπτουν την περίο-

δο από την *Άλωση της Κωνσταντινούπολης* έως την *επατάσταση του 1821* και την *τελική νίκη των Ελλήνων*, θα επιχειρηθεί μια προσέγγιση των παραγόντων που καθόρισαν την έκβαση της *Ελληνο-Τουρκικής αναμέτρησης* και μέσα από τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν θα γίνει μια αναγωγή στο σήμερα.

Η ιστορική αυτή αναδρομή στην *επατάσταση του 1821*, στη μεγαλειώδη αυτή πορεία του *Γέροντος από τον Άδη στον ουρανό*, ας είναι αφιερωμένη στους αμέτρητους ανώνυμους Έλληνες, που το αίμα τους πότισε στο πέρασμα των αιώνων το αγιασμένο χώμα της *Πατρίδας* μας.

ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ - ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Το έτος 1430 οι οθωμανοί καταλάμβανουν τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα ενώ από το 1446 κυριεύουν τη Θεσσαλία, την Αττικο-Βοιωτία και τον Ισθμό της Κορίνθου. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε περιορισθεί πιά μόνο στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης και στην Πελοπόννησο.

Η αφετηρία της Εθνεγερσίας του 1821 βρίσκεται στις 23 Μαΐου 1453, έξι ημέρες πριν την πτώση της Βασιλεύουσας, όταν ο Μωάμεθ προτείνει στον Αυτοκράτορα Κωνσταντίνο να εγκαταλείψει την Πόλη με το στρατό του, την Αυλή και τους θησαυρούς του και του προσφέρει ως αντάλλαγμα την ηγεμονία ολόκληρης της Πελοποννήσου. Ο Κωνσταντίνος απαντά «Το δε την Πόλιν σοι δούναι ουτ'εμόν εστί, ουτ'άλλου των κατοικούντων εν αυτή. Κοινή γαρ γνώμη πάντες αυτοπροαιρέτως αποθανούμεν και ού φεισόμεθα της ζωής ημών». Που ισοδυναμεί με ένα νέο «Μολών Λαβέ». Όπως θα πει τέσσερις αιώνες μετά και ο Κολοκοτρώνης στα απομνημονεύματά του «Ο Βασιλιάς μας εσκοτώθη, καμμιά συνθήκη δεν έκαμε». Έξι ημέρες μετά η Πόλις Εάλω και το σκοτάδι αρχίζει να πλακώνει τον Ελληνισμό.

Μετά την άλωση της Πόλης, οι Οθωμανοί έστρεψαν την προσοχή τους στο μοναδικό ελεύθερο ακόμα τμήμα της Αυτοκρατορίας, το Δεσποτάτο του Μορέως, που ζούσε τις ύστατες στιγμές του. Οι τουρκικές επιδρομές υπήρξαν συνεχείς και βίαιες έως ότου το 1461 η ημισέληνος κυμάτιζε πια και σ'ολόκληρη την Πελοπόννησο, εκτός από ορισμένα σημεία, όπου κυριαρχούσαν οι Ενετοί. Οι τελευταίοι, κρατούσαν ακόμα ως ναυτική βάση για τα στρατηγικά τους συμφέροντα στην ανατολική Μεσόγειο και το Χάνδακα (Ηράκλειο Κρήτης), τον οποίο θα παραδώσουν αρκετά αργότερα (1669) στους Τούρκους.

Οι Ενετοί διεξήγαν δύο πολέμους εναντίον των Τούρκων με την σύμπραξη των

Ελλήνων (α' 1463-1479, β' 1499-1503). Τελικώς και υπό δραματικές συνθήκες το 1503, με την ενετό-τουρκική συνθήκη, τα Μεσσηνιακά φρούρια της Μεθόνης και της Κορώνης, περιήλθαν στα χέρια των Τούρκων και το 1540 οι Ενετοί έχασαν και τη Μονεμβασιά και το Ναύπλιο. Έκτοτε επεβλήθη στυγνή δουλεία. Στη χώρα πλέον ολόκληρη εγκαταστάθηκαν οι ασιάτες ως κυρίαρχοι του τόπου. Έναντι των μουσουλμάνων κατακτητών οι Χριστιανοί ήσαν κιαφίρ, δηλαδή άπιστοι, γκιαούρηδες δηλαδή σκύλοι. Σφαγές, βιασμοί, αρπαγές, λεηλασίες, βίαιος εξισλαμισμός και το απάνθρωπο παιδομάζωμα, είναι τα πρόχειρα συστατικά της σκληρής και βίανασης δουλείας. Δουλείας που όμοιά της κανένας άλλος λαός δεν γνώρισε ποτέ. Μια ζωή αβάσταχτη. Υπ'αυτό το πνεύμα η ερμηνεία των φαινομένων δικαιολογεί τον μονίμως συντηρούμενο αναβρασμό των Ελλήνων. Οι Έλληνες, δεν αναγνώρισαν ποτέ την υποταγή στο σουλτάνο, αλλά με το όπλο στο χέρι κατέφυγαν στα ορεινά και άρχισαν τον ένοπλο αγώνα. Επακόλουθο αυτού είναι οι συνεχείς επαναστατικές ζυμώσεις και συνεννοήσεις με ξένες ισχυρές αυλές. Έτσι διανύουμε τον 15° και 16° αιώνα, που είναι η αποφασιστική περίοδος των πρώτων αντιδράσεων έναντι της καταθλιπτικής κατάστασης.

Η περίοδος της δουλείας υπήρξε μακρά και ενώ για την υπόλοιπη Ελλάδα ήταν συνεχής, στη Πελοπόννησο υποδιαιρείται εκ των πραγμάτων ως εξής: Πρώτη τουρκοκρατία 1461-1687. Ενετοκρατία 1687-1715. Δεύτερη τουρκοκρατία 1715-1821.

Περίοδος πρώτης τουρκοκρατίας

Το σημαντικότερο γεγονός της πρώτης τουρκοκρατίας είναι η περιφημη ναυμαχία της Ναυπάκτου (7 Οκτωβρίου 1571). Κατά τη ναυμαχία αυτή συγκρούονται ο

οθωμανικός στόλος και ο ενωμένος στόλος των Χριστιανών (Βενετοί, Ισπανοί, Κρητικοί και Κερκυραίοι), που καταλήγει σε εντυπωσιακή νίκη των Χριστιανών. Αυτή η νίκη των Χριστιανικών όπλων αποτελούσε την καλύτερη διακήρυξη ότι το οθωμανικό θράσος αντιμετωπίζεται αποτελεσματικότερα με τη μόνη γλώσσα που μπορεί να καταλάβει: τη λεπίδα του σπαθιού.

Περίοδος Ενετοκρατίας

Οι Ενετοί που είχαν χάσει από τους οθωμανούς τη Κρήτη το 1669, ζητούσαν μια καινούργια κτήση στην νοτιοανατολική Μεσόγειο για να αντισταθμίσουν την απώλεια. Έτσι το 1687 κατέλαβαν την Πελοπόννησο και ίδρυσαν το Regno Della Morea που το διατήρησαν ως το 1715. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια αυτού του ενετό-τουρκικού πολέμου και στην πολιορκία της Ακρόπολης των Αθηνών από τους Ενετούς, ο αρχιστράτηγός τους, ο διαβόητος ναύαρχος Francisco Morozini, βομβάρδισε τον Παρθενώνα με αποτέλεσμα να εκραγεί τουρκική πυριτιδαποθήκη και να προκληθούν τεράστιες καταστροφές. Το μνημείο που άντεξε στη φθορά χιλιετηρίδων καταστράφηκε από τους εκπροσώπους της δήθεν πολιτισμένης Δύσης.

Δώδεκα χρόνια μετά (1699) φτάνουμε στη χρονιά ορόσημο. Η αναμέτρηση μεταξύ της Χριστιανικής Ευρώπης και της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατέληξε σε περιφανή νίκη της πρώτης με αποτέλεσμα να υπογραφεί η συνθήκη του Κάρλοβιτς (26 Ιανουαρίου 1699). Με τη συνθήκη αυτή η οθωμανική αυτοκρατορία αναγνώρισε για πρώτη φορά επισήμως την ύπαρξη μη μουσουλμανικών κρατών στην επικράτεια της. Η συνθήκη του Κάρλοβιτς, που αποτελεί διπλωματικό ορόσημο στην ιστορία της ανατολικής Ευρώπης, σηματοδοτεί ουσιαστικά την απαρχή της παρακμής της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Περίοδος δεύτερης τουρκοκρατίας

Το 1715 οι οθωμανοί επιστρέφουν και πάλι στο Μοριά, σφάζοντας και λεηλατώντας.

Πενήντα περίπου χρόνια μετά την επάνοδο των οθωμανών, ξέσπασε ο Α΄ Ρωσοτουρκικός πόλεμος. Στον πόλεμο αυτό (αρχές του 1770) συμμετέχουν και οι σκλαβωμένοι Έλληνες με την εξέγερση των Ορλωφικών παρασυρόμενοι από τη ρωσική προπαγάνδα, περί ξανθού και ομόδοξου Γένους από το Βορρά που θα τους βοηθήσει (δήθεν)

Ρήγας Φεραίος

να ελευθερωθούν. Ο Ελληνισμός πλήρωσε πανάκριβα την εξέγερση των Ορλωφικών, που οφείλεται στην επαίσχυντη στάση της Αικατερίνης της Ρωσίας, η οποία δεν δίστασε να θυσιάσει χιλιάδες Ελλήνων, προκειμένου να εξυπηρετήσει τα στρατηγικά σχέδια της Ρωσίας.

Παρ' όλα αυτά όμως είναι πολύ σημαντι-

κή η συνθήκη Κιουτσούκ - Καιναρτζή που υπογράφηκε μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας με το τέλος του Α΄ ρωσοτουρκικού πολέμου (21 Ιουλίου 1774), με βαρύντατους όρους για τους Τούρκους από τους οποίους μερικοί ευνοούν τον Ελληνισμό. Με τη συνθήκη η Ρωσία είχε τη δυνατότητα υπερασπίσεως των Ορθόδοξων της οθωμανικής αυτοκρατορίας, γεγονός που επέτρεπε στην ορθόδοξη εκκλησία να εντείνει το έργο της για την εθνεγερσία. Αναγνωρίζονταν επίσης η ελεύθερη ναυσιπλοία των Ρώσων στα Τουρκικά ύδατα, με συνέπεια τη δυνατότητα αναπτύξεως του Ελληνικού εμπορικού ναυτικού με Ρωσική σημαία, καθώς και η αυτονομία των παραδουνάβιων Ηγεμονιών, όπου προετοιμάστηκε ο αγώνας της Ελληνικής Επανάστασεως. Από το σημείο αυτό αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση για την εθνεγερσία.

Στο μεταξύ έχει ήδη κάνει την εμφάνισή του ένας σπουδαίος άνδρας που δημιούργησε το ιδεολογικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η επανάσταση: ο Εθνομάρτυρας καλόγερος Κοσμάς ο Αιτωλός. Με τις μεγάλες του περιοδείες μεταξύ του 1759-1779 στη Θράκη, στη Δυτική Στερεά, στη Δυτική Μακεδονία, στην Ήπειρο, στην Αλβανία και στα Επτάνησα προσπάθησε να φέρει την συνοχή και την ιδεολογική αφύπνιση ανάμεσα στους Χριστιανικούς πληθυσμούς. Με το διαφωτιστικό του έργο πρακτικά άνοιξε το δρόμο προς την πνευματική κίνηση που είναι γνωστή ως Νέο Ελληνικός Διαφωτισμός.

Η περίοδος που καλύπτει ο Νέο Ελληνικός Διαφωτισμός ξεκινά από τη συνθήκη του Κιουτσούκ – Καιναρτζή (1774) και διαρκεί ως το τέλος της Επανάστασης και είναι μια περίοδος πνευματικής ορμής των Ελλήνων. Συντελεστές της πνευματικής ανανέωσης ήταν η μεταβολή των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών και των αντιλήψεων. Μέσα απ' αυτόν τον πνευματικό οργανισμό των Ελλήνων αναδύονται και οι δύο πνευματικοί ογκόλιθοι του Γένους που αποτέλεσαν ουσιαστικά και τους πνευματικούς

Αδαμάντιος Κοραΐς

καθοδηγητές του αγώνα: Ο Ρήγας Φεραίος ή Βελεστινλής, που με τη περίφημη χάρατα του και τα θούριά του προπαρασκεύασε τις ψυχές των Ελλήνων για το ξεσηκωμό και ο Αδαμάντιος Κοραΐς μέσα στο έργο και τη διδασκαλία του οποίου κλείνεται ολόκληρος ο Νέο Ελληνικός Διαφωτισμός.

Φτάνουμε αισίως στις 14 Σεπτεμβρίου 1814, όπου τρεις ένθερμοι πατριώτες, οι Ξάνθος, Σκουφάς και Τσακάλωφ ιδρύουν στην Οδησό της Ρωσίας τη Φιλική Εταιρία, με σκοπό την απελευθέρωση της Πατρίδας από τον οθωμανικό ζυγό. Η Εταιρία, με τον τρόπο που έδρασε αποτέλεσε ουσιαστικά το πολιτικό διευθυντήριο που οργάνωσε την εθνεγερσία. Χρειάζονταν τώρα να βρεθεί ένας αρχηγός που θα ηγηθεί της επανάστασης και να δικαιολογεί το όραμα αλλά και την προσδοκία περί «αοράτου αρχής» που υποτίθεται πως βρισκόνταν πίσω από τον αγώνα. Ο Αρχηγός αυτός βρέθηκε στο πρόσωπο του Αλέξανδρου Υψηλάντη, υπαπιστή του Τσάρου της Ρωσίας.

ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ

Όταν νικήθηκε οριστικά ο Ναπολέων, οι νικητές, οι μονάρχες της Ευρώπης και όλες οι συντηρητικές δυνάμεις, επικαλούμενες την αρχή της νομιμότητας, ξανάφεραν στους θρόνους τους όλους τους έκπτωτους βασιλιάδες και βοήθησαν για να επιβληθούν παντού απολυταρχικά, συντηρητικά και αντιδραστικά καθεστώτα. Έγινε η παλινόρθωση της Ελέω Θεού μοναρχίας σε όλη σχεδόν την Ευρώπη. Οι δυνάμεις που επικρατούσαν τώρα (η παλιά φεουδαρχία και τα ανώτερα αστικά στρώματα) συμφωνούσαν απόλυτα σ'ένα σημείο: στη δίωξη των φιλελεύθερων ιδεών. Αυτές θεωρούνταν απειλή για την κοινωνική γαλήνη, ακόμα και όταν εκδηλώνονταν ως αίτημα εθνικής απελευθέρωσης. Όσοι ενώνονταν για να διεκδικήσουν ελευθερία εθνική, όπως οι καρμπονάροι (carbonari) στην Ιταλία, ή κοινωνική δικαιοσύνη όπως οι Ιακωβίνοι, αυτοί αποτελούσαν κοινωνική απειλή. Καρμποναρισμός και ιακωβινισμός ήταν ιδέες μιάσματα και τις καταδίωκαν αμείλικτα όλες οι συντηρητικές και αντιδραστικές

Klemens Lothar Wenrel Metternich

κυβερνήσεις.

Για να εξασφαλίσουν μάλιστα την κοινωνική γαλήνη και για το μέλλον, οι μονάρχες της Ευρώπης συνέπηξαν το 1815 την Ιερά Συμμαχία, που είχε σαν βασική επιδίωξη την κατάπνιξη -με ένοπλη επέμβαση- κάθε φιλελεύθερου κινήματος, οπουδήποτε και αν εκδηλώνονταν. Ψυχή όλης αυτής της αντιδραστικής ιδεολογίας, εκφραστής και οργανωτής της υπήρξε για πολλά χρόνια ο καγκελάριος της Αυστρίας Μέττερνιχ. Ο φανατικός αυτός πολέμιος κάθε φιλελεύθερης ιδέας, διατύπωνε με ωμότητα την πολιτική του φιλοσοφία: «Μόνο οι μονάρχες έχουν δικαίωμα να καθορίζουν τις τύχες των λαών. Οι ηγεμόνες ευθύνονται για τις πράξεις τους μόνο απέναντι στο θεό», ενώ για το θέμα των σφαγών της Χίου και των Ψαρών έλεγε επιγραμματικά «Πέρα από τα ανατολικά σύνορά μας, τριακόσιες ή τετρακόσιες χιλιάδες κρεμασμένοι, στραγγαλισμένοι, παλουκωμένοι δεν είναι και σπουδαίο πράγμα».

Εκτός όμως από τις γενικές αυτές

Η Καταστροφή της Χίου

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

θέσεις, κάθε μία από τις Δυνάμεις της Ιεράς Συμμαχίας (Ρωσία, Πρωσία, Αυστρία, Αγγλία και Γαλλία), είχε τους δικούς της λόγους, που υπαγόρευαν την επιπλέον εχθρική αντιμετώπιση της Ελληνικής εθνεγερσίας.

Βλέπουμε λοιπόν, πως από τη μεριά των τυράννων υπήρχε η τεράστια δύναμη της οθωμανικής αυτοκρατορίας και το αντιδραστικό κλίμα της Ιεράς Συμμαχίας, με προκαταλήψεις δυσμενείς για κάθε φιλελεύθερο κίνημα.

Από την μεριά των Ελλήνων υπήρχε η βούληση, το ιδεολογικό υπόβαθρο, το πολιτικό πλαίσιο και ο Γενικός αρχηγός της επανάστασης. Έλλειπαν όμως οι δύο σημαντικότεροι κρίκοι της αλυσίδας, χωρίς τους οποίους η επιτυχία της επανάστασης θα ήταν αμφίβολη, για να μην πούμε αδύνατη:

α) Έλλειπε ο διπλωματικός νους, που με επιδέξιους χειρισμούς θα εξασφάλιζε τα συμφέροντα της επανάστασης, ιδιαίτερα μάλιστα μέσα στο εχθρικό διπλωματικό περιβάλλον της Ευρώπης της Ιεράς Συμμαχίας, όπου κάθε φιλελεύθερο κίνημα ήταν όχι μόνο ανεπιθύμητο αλλά και ενεργά εχθρικό.

β) Έλλειπε ο πολεμικός ηγέτης, ο άνθρωπος που θα είχε ολοκληρωμένο στρατηγικό σχέδιο, για την απελευθέρωση της πατρίδας. Αυτός που θα ακτινοβολούσε στα πλήθη και θα οδηγούσε τους απειροπόλεμους ραγιαδες στα πεδία των μαχών, θα τους ενέπνεε το θαυμασμό και το σεβασμό και θα τους κρατούσε ενωμένους και πειθαρχημένους στην έννοια του αγώνα.

Και στο σημείο αυτό είναι που ο καλός θεός της Ελλάδας θέλησε να προσφέρει τα δώρα του: Τον Ιωάννη Καποδίστρια και το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

ΟΙ ΗΓΕΤΕΣ

Ο Ιωάννης Καποδίστριας και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καταλαμβάνουν πολύ χώρο στην Νεώτερη Ελληνική Ιστορία και όχι άδικα. Πολύπλευρες και πολυεδρικές προσωπικότητες, υπήρξαν ομολογουμένως δώρα του Θεού για την αγωνιζόμενη Ελλάδα.

Κατά το διάστημα που ήταν κνηνημένος στα Επτάνησα ο Κολοκοτρώνης έρχεται σε επαφή με τον Καποδίστρια. Αυτό ήταν. Έρχονται σε επαφή το διπλωματικό και στρατιωτικό μυαλό της Επανάστασης. Ο ένας έχει επεξεργασμένο διπλωματικό σχέδιο και ο άλλος στρατιωτικό σχέδιο για την απελευθέρωση. Από το σημείο αυτό ο Καποδίστριας ξέρει που μπορεί να στηριχθεί στρατιωτικά ενώ ο Κολοκοτρώνης ξέρει ότι μπορεί να βασίζεται στην διπλωματική δεινότητα και επιρροή του Καποδίστρια. Πριν επιστρέψει ο Γέρος στο Μοριά για την έναρξη της Επανάστασης, επισκέφθηκε τον Καποδίστρια στην Κέρκυρα και εκεί καθορίστηκε το τελικό σχέδιο: Ο Καποδίστριας θα κέρδιζε όσο το δυνατό περισσότερο διπλωματικό χρόνο για την επανάσταση, ο Υψηλάντης στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες θα ανάγκαζε μεγάλες τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις να παραμείνουν στην περιοχή από το φόβο της εμπλοκής των Ρώσων, ενώ παράλληλα ο Κολοκοτρώνης θα έφερε τα στρατιωτικά τετελεσμένα στην Νότια Ελλάδα. Σήμανε η ώρα της Επανάστασης.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Στον Ελλαδικό χώρο, ιδιαίτερα στα νότια διαμερίσματα, οι συνθήκες ήταν πιο ευνοϊκές για να επιτύχει η επαναστατική προσπάθεια. Εδώ υπήρχαν πολυάριθμοι εμπειροπόλεμοι άνδρες για μια σύγκρουση με

τον οθωμανό στη στεριά και τη θάλασσα: κλέφτες, αρματολοί, χιλιάδες ναύτες που, εξαιτίας της υποχρεωτικής ναυτολόγησής τους στον οθωμανικό στόλο, είχαν ασκηθεί σε ναυτικούς αγώνες ή σε συγκρούσεις με τους πειρατές και είχαν παραβιάσει ναυτικούς αποκλεισμούς. Άλλοι είχαν υπηρετήσει στον αγγλικό στρατό στα Επτάνησα ή στο στρατό του Αλή Πασά στα Ιωάννινα. Στις περιοχές αυτές βρίσκο-

νταν οι περισσότεροι από τους μνημένους στα σχέδια της Φιλικής Εταιρίας και ανυπομονούσαν για την ώρα της εξέγερσης. Η διαμόρφωση του εδάφους ήταν πρόσφορη για κλεφτοπόλεμο, στον οποίο ήταν έμπειροι οι Έλληνες. Τέλος, η ανταρσία του Αλή Πασά εναντίον του Σουλτάνου απασχολούσε μεγάλες τουρκικές δυνάμεις στην Ήπειρο.

Εξ άλλου, στα τέλη του 1820 είχαν φτάσει στη Νότια Ελλάδα οι απόστολοι της Φιλικής, ύστερα από την τελευταία σύσκεψη στο Ισμαήλιο της Βεσσαραβίας (Οκτώβριος 1820), για να συντονίσουν τις προετοιμασίες.

Και παρά τους ενδοιασμούς και αντιρρήσεις των περισσότερων προκρίτων και αρχιερέων, που δίσταζαν να εγκρίνουν μια νέα εξέγερση, τα πράγματα οδηγούνται προς την επανάσταση με τη θυελλώδη ορμή του Παπαφλέσσα και άλλων που συμμαρζώνονται τον ενθουσιασμό του.

Οι Φιλικοί είχαν προσδιορίσει ως ημερομηνία έναρξης της Επανάστασης την 25 Μαρτίου 1821. Τα γεγονότα

εξελίχθηκαν διαφορετικά. Στις 22 Φεβρουαρίου 1821 ο Αλέξανδρος Υψηλάντης προχώρησε στο Ιάσιο της Μολδαβίας και από εκεί, στις 24 Φεβρουαρίου, εξέδωσε τη γνωστή προκήρυξη του «Μάχου Υπέροχου Πίστewος και Πατριδός».

Η αντίδραση των μοναρχών της Ιερής Συμμαχίας ήταν άμεση. Ο Αλέξανδρος της Ρωσίας που επιθυμούσε να διασκεδάσει

14 Σεπτεμβρίου 1814, Ίδρυση της Φιλικής Εταιρίας.

τάχιστα την υπόνοια των συμμάχων του ότι εννοεί και υποθάλλει την επανάσταση προχώρησε στις ακόλουθες ενέργειες: διέγραψε τον Υψηλάντη από τους Ρωσικούς στρατιωτικούς καταλόγους, διέταξε το στρατηγό της στρατιάς του Προύθου να τηρήσει «ουδέτερη στάση» και ανέθεσε στον Καποδίστρια να γράψει και να υπογράψει επιστολή προς τον Υψηλάντη ότι αποδοκιμάζει το κίνημά του. Ο Ιωάννης Καποδίστριας, που ενώ εύλογα τον συγκινούσε το Ελληνικό ζήτημα ήταν υποχρεωμένος να υπερασπίζεται τα διπλωματικά συμφέροντα της Ρωσίας, ως ένας από τους τρεις υπουργούς εξωτερικών του Τσάρου. Η θέση του ήταν εξαιρετικά δύσκολη και τα περιθώρια αντιδράσεών του στις θέσεις του Μέττερνιχ πολύ περιορισμένα. Όμως κατόρθωσε να επηρεάσει τις αποφάσεις του Τσάρου στην τελική διαμόρφωση και διατύπωσή τους, κατά τρόπο ουσιαστικό, αν και όχι εμφανή και έτσι να αποτρέψει το χειρότερο για την Ελληνική επανάσταση και να εξασφαλίσει κάποιες προϋποθέσεις για ευνοϊκές εξελίξεις αργότερα στο διπλωματικό πεδίο.

Έτσι συντάχθηκε το αυτοκρατορικό διάταγμα που διέγραψε τον Υψηλάντη, καταδίκασε το κίνημά του, διαβεβαίωνε την Τουρκία για τις αγαθές ρωσικές διαθέσεις, αλλά και περιείχε μια ρήτρα ευνοϊκή για την Ελληνική υπόθεση: την «ουδετερότητα».

Εκτός από το διάταγμα του Τσάρου ο Καποδίστριας υποχρεώθηκε να γράψει και προσωπική επιστολή προς τον Υψηλάντη, όπου βρήκε την ευκαιρία με διπλωματική ευστροφία να αφήσει να φανούν δείγματα εύνοιας προς αυτόν και τον Ελληνικό αγώνα.

Με τις δύο αυτές ενέργειες, που διατυπώθηκαν φραστικά από τον Καποδίστρια, περιγράφεται μια εξωτερική πολιτική άφραση σύμφωνα με τις τότε περιστάσεις (το κλίμα της Ιερής Συμμαχίας), ταυτόχρονα όμως είναι «ανοιχτή» για διαφορετικούς μελλοντικούς διπλωματικούς χειρισμούς.

Το Μάιο του 1821 κυκλοφόρησε και η περιφημη «δικαίωση της Ιερής Συμμαχίας» που καταδίκασε απερίφραστα ως πράξη εγκλημα-

Δημήτριος Υψηλάντης

τική κάθε φιλελεύθερη κίνηση των λαών και αναγνώριζε μόνο στους «θεόθεν την εξουσίαν εμπειστευμένους» το δικαίωμα να σκορπούν την ευλογία τους στους λαούς τους.

Εν τω μεταξύ το τρίτο δεκαήμερο του Μαρτίου του 1821 εκδηλώθηκαν οι πρώτες συλλογικές επαναστατικές πράξεις: στα Καλάβρυτα (21), στη Μάνη (22) στη Καλαμάτα (23) στην Πάτρα (24/25) και σ'όλες σχεδόν τις επαρχίες της Πελοποννήσου. Επίσης στα Σάλωνα (Αμφισσα), στο Γαλαξίδι, στη Λιβαδιά, στην Αταλάντη. Η Επανάσταση απλώθηκε στις Σπέτσες, στα Ψαρά, στην Ύδρα, στην Κάσο, στη Μύκονο, στην Αττική και αλλού. Το Μάιο στη Μαγνησία, στη Χαλκιδική, στην Εύβοια, στην Κρήτη, στο Μεσολόγγι, στο Αγρίνιο, στη Νότια Ήπειρο. Τον επόμενο χειμώνα κινήθηκαν οι επαναστάτες στη Δυτική Μακεδονία (πειροχή Βέροιας-Νάουσας).

Ταυτόχρονα σχεδόν με την κήρυξη της Επανάστασης συγκροτούσαν οι Επαναστάτες τοπικές αρχές για να αντικαταστήσουν τις

Οικουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄

τουρκικές και κυρίως για να φροντίζουν και συντονίζουν τον Αγώνα. Μ' αυτό τον τρόπο συστήθηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα πλήθος τοπικές αρχές. Μερικές από αυτές τις νέες αρχές ανέλαβαν όχι μόνο την επιμελητεία αλλά και τη διπλωματική πρωτοβουλία, όπως λ.χ. το Αχαικό Διευθυντήριο και η Μεσσηνιακή Γερουσία που με προκηρύξεις προς τις ξένες δυνάμεις ζητούσαν ηθική και υλική συμπαράσταση στον αγώνα.

Ο σουλτάνος και οι τουρκικές αρχές, στο πρώτο άγγελμα εξέγερσης στη Νότια Ελλάδα, αντέδρασαν με διωγμούς και θανατώσεις αξιωματούχων, πλουσίων, κληρικών και απλού λαού. Οι διωγμοί άρχισαν από την Κων/πολη και απλώθηκαν στην Σμύρνη, στις Κυδωνίες και στην Κύπρο. Από τα πρώτα θύματα ήταν ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄. Ο απαγχονισμός του αρχηγού της ορθόδοξης Εκκλησίας την ημέρα του Πάσχα (10 Απριλίου) ήταν πράξη άνανδρη και βέβηλη και προκάλεσε βαθιά αίσθηση στην Ευρω-

παϊκή κοινή γνώμη. Ήταν επίσης αιτία διπλωματικών προστριβών μεταξύ Ρωσίας και των οθωμανών. Ο Καποδίστριας, ο οποίος στήριζε τις ελπίδες του σε ένα νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο, βρήκε την ευκαιρία να επηρεάσει τον Τσάρο. Ο Τσάρος συγκλονίστηκε από τις περιγραφές των φρικαλεοτήτων και υπο την πίεση και της κοινής γνώμης, συμφώνησε να γίνει διακοίνωση προς την Πύλη, αλλά και να διατηρηθεί η συνεργασία με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Η σύνταξη της διακοίνωσης ανατέθηκε στον Καποδίστρια (άραγε τυχαία;). Αυτός χρησιμοποίησε αυστηρή γλώσσα και παρουσίασε τη Ρωσία να μιλά ως εκπρόσωπος ολόκληρης της χριστιανικής Ευρώπης. Έξαλλου η προθεσμία οκτώ ημερών, που όριζε στην Πύλη για να απαντήσει, έδινε στη διακοίνωση μορφή τελεσιγράφου.

Η εχθρική ατμόσφαιρα που δημιουργήθηκε, έστω και αν δεν οδήγησε σε Ρωσο-τουρκικό πόλεμο, προσέφερε ανυπολόγιστη βοήθεια στην Επανάσταση, διότι παρουσίαζε την Ελληνική επανάσταση ως επανάσταση έθνους καταδυναστευόμενου από βάρβαρο δυνάστη και όχι ως στασιαστική εξέγερση υποκινούμενη από τους «διεθνείς ανατροπείς».

Στα δύο πρώτα χρόνια του Αγώνα το σχέδιο είχε εφαρμοστεί σχεδόν κατά γράμμα: οι οπλαρχηγοί της Στερεάς (Ανατολικής και Δυτικής) πρόσφεραν υπηρεσία πολύ σημαντική για την εδραίωση της Επανάστασης: με πράξεις αξιοθαύμαστες (στην Αλαμάνια, στη Γραβιά, στο Μακρυνόρος, στα Βασιλικά, στο Μεσολόγγι) αναχαίτισαν πολυάριθμες οθωμανικές δυνάμεις που όδευαν στην Πελοπόννησο, για να πνίξουν εκεί την Επανάσταση στην αρχική κοιτίδα της.

Στην Πελοπόννησο η επικράτηση των Ελλήνων ήταν σχεδόν πλήρης: μόνο η Πάτρα ήταν ακόμα στα χέρια των οθωμανών και αυτό εξαιτίας της λυσσόδους υπονόμησης του Κολοκοτρώνη από την Ελληνική Κυβέρνηση. Έργα θαυμαστά έγιναν πολλά, δύο όμως ήταν τα τεράστιας σημασίας γεγονότα που έθεσαν τις βάσεις για την απελευθέρωση, έργα του αρχιτέκτονα της

Λευτεριάς, Θεοδώρου Κολοκοτρώνη: η άλωση της Τριπολιτσάς κατά το πρώτο έτος της επανάστασης (23 Σεπτεμβρίου 1821) και η καταστροφή του Δράμαλη στα Δερβενάκια κατά το δεύτερο έτος (26 Ιουλίου 1822). Ειδικά η καταστροφή της στρατιάς του Δράμαλη θα δούμε στη συνέχεια ότι ήταν το σημείο κλειδί για την απελευθέρωση.

Την ίδια αυτή περίοδο η δράση του ελληνικού στόλου έδειξε την πολλαπλή χρησιμότητά του για την όλη επαναστατική προσπάθεια. Οι Έλληνες ναυτικοί αξιοποιώντας την πείρα τους, τα ευέλικτα πλοία τους και τα πυροπολικά, με αξιοθαύμαστη τόλμη προσέφεραν σπουδαίες υπηρεσίες στον Αγώνα: έλαβαν μέρος στην πολιορκία παράλιων φρουριών και εφοδίασαν τις Ελληνικές δυνάμεις της ξηράς, εμπόδισαν τον οθωμανικό στόλο να προσφέρει βοήθεια ή να κάνει μεταφορές για εξυπηρέτηση των οθωμανικών στρατευμάτων που κινούνταν στον ηπειρωτικό Ελληνικό χώρο.

Σε μία μόνο περίπτωση δεν μπόρεσε ο Ελληνικός στόλος να προλάβει το κακό: την καταστροφή της Χίου το Πάσχα του 1822. Η αγριότητα των οθωμανών σε βάρος του άμαχου πληθυσμού ήταν τόσο στην περίπτωση αυτή, ώστε η τραγωδία της Χίου να προκαλέσει κατακραυγή εναντίον τους και συμπάθεια για τον Ελληνικό αγώνα. Η εκδίκηση που πήρε αμέσως ο Κανάρης με το δαυλό στο χέρι, όταν ανατίναξε την τουρκική ναυαρχίδα μέσα στο λιμάνι της Χίου στις 6 Ιουνίου 1822, χάρισε δόξα αθάνατη στον ίδιο και θαυμασμό για τους Έλληνες ναυτικούς, ενώ ταυτόχρονα προκάλεσε τρόμο

στους οθωμανούς που κλείστηκαν από τότε για δύο χρόνια στα Στενά του Βοσπόρου.

Η Επανάσταση είχε εδραιωθεί. Οι Έλληνες είχαν νικήσει σε στεριά και θάλασσα με τις δικές τους δυνάμεις και μόνο. Και είχαν νικήσει αντίπαλο κραταιό και ακατάβλητο, του οποίου οι μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες έδειχναν φόβο και διστακτικότητα να τον αντιμετωπίσουν μόνες τους και πάντα συμμαχούσαν για να τον πολεμήσουν. Ενάντια σε όλες τις αρνητικές προϋποθέσεις και τις

δυσοίονες προβλέψεις, το Ελληνικό σπαθί ανάγκασε την άθλια Ιερή Συμμαχία της Ευρώπης να καταλάβει ότι ο Ελληνικός Λαός αγωνίζεται για Ελευθερία ή Θάνατο, ότι μάχεται υπέρ βωμών και εστιών. Πολύ περισσότερο όμως, ανάγκασε τους αγαρηνούς οθωμανούς να καταλάβουν ότι τούτη τη φορά ο σκλαβωμένος ραγιάς είναι αποφασισμένος να νικήσει και δεν πρόκειται να λυγίσει, οποιοδήποτε και αν είναι το τίμημα.

Η μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης άρχισε μετά την καταστροφή του Δράμαλη στα Δερβενάκια από τον Κολοκοτρώνη. Μέχρι τότε όλοι πίστευαν ότι η κατάληψη της Τριπολιτσάς και οι στρατιωτικές επιτυχίες των Ελλήνων ήταν τυχαίες και ότι στην πρώτη ευρείας κλίμακας αντεπίθεση των οθωμανών οι ραγιάδες θα κατέρρεαν. Ο θρίαμβος όμως του Ελληνικού σπαθιού στα Δερβενάκια τους έκανε όλους να αλλάξουν γνώμη για την Ελληνική Επανάσταση.

Οι Άγγλοι κατάλαβαν πρώτοι ότι τελικά οι Έλληνες θα απελευθερωθούν και έσπευσαν να προλάβουν τις υπόλοιπες ευρωπαϊ-

George Canning

«Φωτιά και Τσεκούρι»

ϊκές δυνάμεις. Ο Άγγλος υπουργός των εξωτερικών Κάνινγκ εφάρμοσε την πάγια πολιτική της Αγγλίας: αφού δεν μπορεί να εξαφανίσει την Ελληνική Επανάσταση, θα την ποδηγετήσει και θα την κάνει όργανο των συμφερόντων της Αγγλίας. Και τους ήταν αρκετά εύκολο. Στο στρατόπεδο των επαναστατών υπήρχαν ήδη δύο αντίπαλα μέρη: από τη μια μεριά οι μπαρουτοκαπνισμένοι στρατιωτικοί και από την άλλη μεριά ο απλός λαός που πολεμούσε για ελευθερία και από την άλλη οι κοτζαμπάσηδες και οι προεστοί που επιθυμούσαν να διατηρήσουν τα προνόμια που είχαν επί τουρκοκρατίας και στο μελλοντικό ελεύθερο κράτος.

Οι Άγγλοι εφάρμοσαν τη μέθοδο που γνωρίζουν τέλεια: το «Διαιρεί και Βασίλευε». Με τα Περίφημα «Δάνεια της Αγγλίας» ενίσχυσαν οικονομικά την πτέρυγα των προεστών, που κυριαρχούσε στο μεταξύ με τη βοήθεια των Φαναριωτών στα κυβερνητικά όργανα και υποθήκευσαν τα λεγόμενα εθνικά κτήματα του μελλοντικού ελεύθερου κράτους. Έτσι κατόρθωσαν να κάνουν πολιτικό αλλά και οικονομικό υποχείριό τους για το μέλλον το Ελληνικό Κράτος και να εξασφαλίσουν τα στρατηγικά συμφέροντα της

Αγγλίας στην περιοχή. Με τα χρήματα των δανείων (που ουσιαστικά ήταν πολύ λιγότερα από την ονομαστική τους αξία) οι προεστοί, αντί να τα χρησιμοποιήσουν στον αγώνα εναντίον των οθωμανών, εξαγόρασαν αρκετούς οπλαρχηγούς και τους έστρεψαν εναντίον του Κολοκοτρώνη και των υπολοίπων καπεταναίων. Ξεσπούν έτσι δύο εμφύλιοι πόλεμοι που καταλήγουν σε ήττα της πτέρυγας των στρατιωτικών. Οι στρατιωτικοί ηγέτες κλείνονται στη φυλακή (Κολοκοτρώνης κ.α) ή δολοφονούνται (Οδυσσεύς Ανδρούτσος, Πάνος Κολοκοτρώνης).

Στο μεταξύ ο Σουλτάνος δεν ήταν διατεθειμένος να δεχθεί ελεύθερο Ελληνικό κράτος και συνέπραξε με τον Μωχάμετ Άλν της Αιγύπτου. Οι τουρκοαιγυπτιακές δυνάμεις κατέπνιξαν την επανάσταση στην Κρήτη, κατέστρεψαν την Κάσο (27 Μαΐου 1824) και τα Ψαρά, ενώ στις αρχές του 1825 η Μεσόγειος ξερνά στα Πελοποννησιακά παράλια τον Ιμπραήμ που κατασφάζει το Μοριά. Λίγο αργότερα πολιορκεί το Μεσολόγγι από τη θάλασσα, ενώ από τη στεριά το πολιορκούσαν οι τούρκοι.

Ο εμφύλιος πόλεμος των Ελλήνων είχε φθείρει τόσο τις δυνάμεις τους και είχε αποσυντονίσει τόσο πολύ τις προσπάθειές τους, ώστε η επανάσταση έφτασε στο κρισιμότερο σημείο της. Η επανάσταση βρίσκεται προ του τέλους της καθώς όλοι ή φεύγουν έντρομοι μπροστά στον Ιμπραήμ ή προσκυνάνε. Η κυβέρνηση των άκαπνων προεστών, υπέβαλε υπόμνημα στην Αγγλία με το οποίο ζητούσε μόνο την Αγγλική προστασία, την διαβόητη «πράξη υποτέλειας» (Act of Submission). Ο Κάνινγκ δεν έδειξε τον απαιτούμενο ενθουσιασμό και μην έχοντας άλλο στήριγμα πλέον η Ελληνική κυβέρνηση επιβιβάζεται σε μια γολέτα και εγκαταλείπει έντρομη την έδρα της στο Ναύπλιο.

Μπροστά στη λαϊκή κατακραυγή αποφυλακίζεται ο Κολοκοτρώνης και αρχίζει μια νέα εποποιία του Γέρου. Εφαρμόζει το θρυλικό «Φωτιά και τσεκούρι στους προσκυνημένους» ενάντια σε όσους εξαγόραζαν τη ζωή τους προσκυνώντας τον Ιμπραήμ και

Τσάρος Νικόλαος ο Α΄

Ξεκινά ένα λυσσώδη ανταρτοπόλεμο, που φθείρει τρομερά τις δυνάμεις του Ιμπραήμ. Ταυτόχρονα ο Καραϊσκάκης, με άριστα οργανωμένο στράτευμα, συγκρατεί μεγάλο όγκο οθωμανικών στρατευμάτων στη Ρούμελη. Με στρατηγικούς αντιπερισπασμούς στη Δόμβρυνα, στο Δίστομο και στην Αράχοβα, παρενοχλεί τον τουρκικό στρατό και τον κρατά για μήνες καθηλωμένο γύρω από την Αθήνα.

Όλες αυτές οι πολεμικές προσπάθειες συντηρούσαν εστίες επαναστατικές ως την ώρα που τα διασταυρούμενα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων και η διπλωματία βρήκαν τρόπο για αίσια λύση του Ελληνικού ζητήματος.

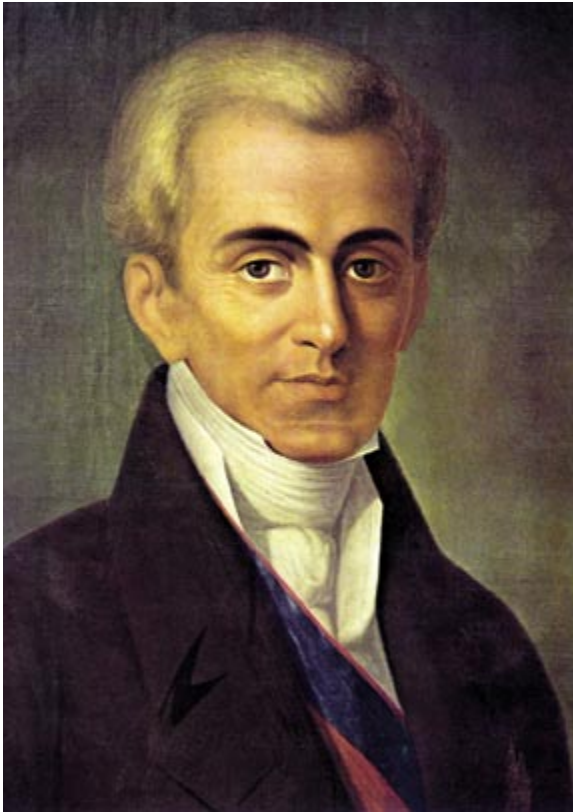
Μέχρι εκείνη τη στιγμή η αγγλική πολιτική θριάμβευε. Ραγδαίες εξελίξεις ακολούθησαν από τη Ρωσική πλευρά. Την 1 Δεκεμβρίου 1825 πέθανε ο Τσάρος Αλέξανδρος ο Α΄ και τον διαδέχθηκε ο Νικόλαος ο Α΄, που έσπευσε με δηλώσεις του να κάνει σαφείς τις προθέσεις του για λύση δυναμική στα θέματα σχετικά με την Τουρκία. Με τελεσίγραφο στις 17 Μαρτίου 1826 ζητούσε μέσα σε έξι ημέρες ικανοποίηση σε παλιές διαφορές που εκκρεμούσαν από το 1812 και 1821, αλλιώς ο Ρώσος επιτετραμμένος στην Κων/πολη θα αποχωρούσε. Έτσι η Τουρκία θα υποχρεωθεί να υπογράψει τη συνθήκη του Άκερμαν (6 Οκτωβρίου 1826) που σήμαινε πλήρη σχεδόν αποδοχή των Ρωσικών αξιώσεων.

Στο μεταξύ όμως ο άγγλος στρατηγός και διπλωμάτης Ουέλινγκτον, που είχε πάει

στην Πετρούπολη να συγχαρεί το νέο Τσάρο, είχε εκεί συζητήσεις με τον υπουργό των εξωτερικών της Ρωσίας Νέσελροντ για το Ελληνικό ζήτημα. Οι συζητήσεις αυτές κατέληξαν στο Πρωτόκολλο της Πετρούπολης (23 Μαρτίου 1826). Με το πρωτόκολλο αυτό συμφωνούσαν να επέμβουν μεσολαβητικά για τη δημιουργία ενιαίου Ελληνικού Κράτους υποτελούς όμως στο σουλτάνο. Δήλωσαν ακόμη ότι πρόθυμα θα δεχτούν τη σύμπραξη και των άλλων Δυνάμεων. Το πρωτόκολλο αυτό ουσιαστικά σήμαινε απομάκρυνση από τις αρχές της Ιερής συμμαχίας, ενώ αποτελεί το πρώτο διπλωματικό κείμενο (διμερή συμφωνία) που μνημονεύει το όνομα «Ελλάδα» και αναγνωρίζει πολιτική ύπαρξη στους Έλληνες.

Η Γαλλία προς στιγμήν διστάζει να προσχωρήσει στο Πρωτόκολλο της Πετρούπολης γιατί διατηρεί σχέσεις συνεργασίας με τον Μωχάμετ Αλυ της Αιγύπτου, αλλά ύστερα από τη συνθήκη του Άκερμαν και την επίμονη άρνηση της πύλης να δεχτεί ειρηνική λύση του Ελληνικού Ζητήματος, προσχωρεί και αυτή στην τριμερή τώρα Ιουλιανή Σύμβαση του Λονδίνου μεταξύ Αγγλίας, Ρωσίας και Γαλλίας στις 24 Ιουνίου 1827. Η σύμβαση αυτή επαναλαμβάνει βασικά τους όρους του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης, περιέχει όμως και ρήτρα καταναγκασμού ή τουλάχιστον εκφοβισμού της τουρκίας. Ναυτικές Μοίρες των τριών Δυνάμεων θα αναλάμβαναν να επιβάλλουν την διακοπή των εχθροπραξιών. Παράλληλα θα προχωρούσαν στη σύναψη εμπορικών σχέσεων με τους Έλληνες και στο διορισμό προξένων.

Ο Ιμπραήμ όχι μόνο δεν αναγνωρίζει την Ιουλιανή σύμβαση του Λονδίνου, αλλά ως απάντηση αρχίζει εκτεταμένες σφαγές και λεηλασίες στην Πελοπόννησο. Η ανταπάντηση έρχεται αστραπιαία από τον Κολοκοτρώνη. Εντείνει σε μεγάλο βαθμό τον ανταρτοπόλεμο με πλήθος επιθέσεων μικρής κλίμακας σε ολόκληρη την Πελοπόννησο που φθείρουν το στράτευμα και το ηθικό των τουρκοαιγυπτίων. Παράλληλα ο Καποδίστριας, που στο μεταξύ είχε κληθεί

Ιωάννης Καποδίστριας

από την Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας ως κυβερνήτης της Ελλάδας, αρχίζει διπλωματικούς μαραθώνιους στις ευρωπαϊκές βασιλικές αυλές αλλά και στους ναυάρχους των ναυτικών μοιρών που έχουν καταπλεύσει νότια της Πελοποννήσου και πιέζει για δημιουργία τετελεσμένων. Καταφέρνει έτσι να επιτύχει τη ναυμαχία του Ναβαρίνου (8 Οκτωβρίου 1827). Το γεγονός εξόργισε και καταπτόησε τους Τούρκους και προκάλεσε διάφορες αντιδράσεις στις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις. Το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου (1827) οι πρεσβευτές των Δυνάμεων έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη και λίγους μήνες μετά κηρύχθηκε νέος Ρωσο τουρκικός πόλεμος (26 Απριλίου 1828-14 Σεπτεμβρίου 1829), γιατί ο Τσάρος απαιτούσε πιστή εφαρμογή των όρων της συνθήκης του Άκερμαν (1826). Ο Ρωσικός στρατός προέλασε στην ανατολική βαλκανική κι έφτασε ως την Αν-

δριανούπολη, όπου υπογράφηκε και η ομώνυμη συνθήκη.

Κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου η Αγγλία και η Γαλλία για να αποτρέψουν μια ενδεχόμενη μονόπλευρη επίλυση του Ελληνικού ζητήματος από τους Ρώσους, συμφώνησαν να σταλεί Γαλλικό εκστρατευτικό σώμα στην Πελοπόννησο για να βοηθήσει στην εκκαθάριση της περιοχής από τα υπολείμματα του τουρκοαιγυπτιακού στρατού. Έτσι ο στρατηγός Μαιζόν με 14.000 άνδρες αποβιβάστηκε στη δυτική Πελοπόννησο στα τέλη Αυγούστου 1828. Παράλληλα οι δύο Δυνάμεις συνυπέγραψαν με τη Ρωσία το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (10 Μαρτίου 1829) που προέβλεπε την αναγνώριση αυτόνομου Ελληνικού Κράτους με βόρεια σύνορα τη γραμμή Παγασητικού-Αμβρακικού.

Στο μεταξύ η προέλαση των Ρώσων ως την Ανδριανούπολη έπεισε και την τουρκική πλευρά να αποδεχθεί τα γενόμενα. Το άρ-

θρο 10 της Συνθήκης της Ανδριανούπολης (14 Σεπτεμβρίου 1829) ορίζει ότι: η τουρκία αποδέχεται την Ιουλιανή Σύμβαση του Λονδίνου (1827) και το πρόσφατο Πρωτόκολλο του Λονδίνου. (10 Μαρτίου 1829) που είχαν μία απόληξη: αναγνώριση Ελληνικού Κράτους, έστω αυτόνομου και όχι εντελώς ανεξάρτητου και de facto αναγνώριση του δικαιώματος των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων να επεμβαίνουν στα εσωτερικά της τουρκίας.

Από Ελληνικής πλευράς παρέμεναν εκκρεμή δύο σοβαρά θέματα:

α) Διαπραγμάτευση των ευρύτερων δυνατών συνόρων στον ηπειρωτικό και το νησιωτικό χώρο, με έγκαιρη όμως εκκαθάριση από την παρουσία εχθρικών στρατευμάτων.

β) Μετάβαση από το καθεστώς της αυτονομίας στην πλήρη ανεξαρτησία.

Τις εκκρεμότητες αυτές επεδίωξε να ρυθ-

μίσει ο Καποδίστριας. Όταν στις 6 Ιανουαρίου 1828 αποβιβάζεται στην Ελλάδα ως Κυβερνήτης για να αρχίσει το ανανεωτικό του έργο, βρήκε μπροστά του ένα αληθινό χάος. Αναμφίβολα η εκλογή του Καποδίστρια σήμαινε ότι οι Έλληνες πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες, προσωρινά έστω, παραμέριζαν τις κομματικές, προσωπικές και άλλες αντιδικίες και αναγνώριζαν ότι ο Κυβερνήτης διέθετε το απαραίτητο για τις περιστάσεις κύρος. Η απόφαση εξάλλου της εθνοσυνέλευσης για επταετή θητεία του Κυβερνήτη αποκάλυπτε διάθεση να μείνει η εκτελεστική εξουσία απερίσπαστη από εκλογικές αναμετρήσεις για σεβαστό χρονικό διάστημα.

Πρώτο μέλημα του Καποδίστρια ήταν να δώσει ισχυρή κυβέρνηση στον τόπο και να θέσει τα θεμέλια ενός σύγχρονου κράτους. Έτσι αρχίζει αμέσως το έργο του στο εσωτερικό επίπεδο και στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής.

Στο εσωτερικό προχωρεί στην αναδιοργάνωση της επαρχιακής διοίκησης, ενώ με αυστηρές οικονομίες και με πνεύμα λιτότητας κατορθώνει να θέσει τις βάσεις για την οικονομική ανόρθωση της χώρας. Ανασυγκροτεί την γεωργία και την πλουτίζει με νέες καλλιέργειες, ανανεώνει την κτηνοτροφία, αναζωογονεί το εμπόριο και τη ναυτιλία, κόβει το πρώτο νόμισμα, μεταρρυθμίζει τη δασμολογική και φορολογική πολιτική και δίνει νέα πνοή στην παιδεία και τη δικαιοσύνη.

Στο στρατιωτικό τομέα κύριος στόχος του Κυβερνήτη ήταν να συγκροτηθεί τακτικός στρατός για να εκκαθαρίσει τη Στερεά από τα λείψανα των τουρκικών φρουρών, επειδή υπήρχε σαφής ένδειξη ή προσδοκία ότι στα συζητούμενα ακόμη σύνορα θα περιλαμβάνονταν εκείνες οι περιοχές που είχαν ελευθερωθεί με Ελληνικές δυνάμεις. Συγχρόνως, με τη συνεργασία του Μιαούλη συντρίβει την πειρατεία, η οποία λυμάνονταν τις Ελληνικές θάλασσες και εξέθετε το νεαρό κράτος. Το έργο της εκκαθάρισης της Στερεάς ολοκλήρωσε ο Δημήτριος Ύψη-

λάντης που τερμάτισε στην Πέτρα της Βοιωτίας (12-13 Σεπτεμβρίου 1829) τον ένοπλο αγώνα, τον οποίο οκτώ χρόνια νωρίτερα είχε αρχίσει ο αδελφός του Αλέξανδρος στον Προύθο.

Στην εξωτερική πολιτική ο Καποδίστριας επέδειξε, για άλλη μια φορά, σπάνια διπλωματική δεινότητα και με αλλεπάλληλα θυμασία υπομνήματα προς τους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων που συσκέπτονταν στον Πόρο και προς τις Κυβερνήσεις τους κατάφερε να δημιουργήσει τις συνθήκες για όσο το δυνατόν πλατύτερα σύνορα και πλήρη ανεξαρτησία. Παράλληλα ο Καποδίστριας αξιοποίησε στο έπακρο και την επιρροή του στη Ρωσική διπλωματία. Έτσι κατόρθωσε να αναγκάσει την Αγγλική και Γαλλική διπλωματία να προτείνουν πλήρη ανεξαρτησία για το νέο κράτος, ευελπιστώντας έτσι πως με την πλειοδοσία τους θα έπαιρναν ένα μέρος από την ευγνωμοσύνη του Ελληνικού λαού. Με τον τρόπο αυτό υπογράφονται τα πρωτόκολλα της 3^{ης} Φεβρουαρίου 1830, που προέβλεπαν ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος με στενότερα όμως σύνορα σε σχέση με εκείνα του 1829 (στη γραμμή Μαλιακού-Αχελώου) και την εκλογή του Λεοπόλδου του Σαξ Κοβούργου ως βασιλέα του νέου Κράτους.

Ο Καποδίστριας μπροστά σ' αυτές τις διπλωματικές εξελίξεις δεν καθυστέρησε καθόλου. Με καταπληκτική διπλωματική ευστροφία εισηγείται στο Λεοπόλδο όρους και τον πείθει να απαιτήσει από τις Μεγάλες Δυνάμεις την εφαρμογή τους προκειμένου με τη σειρά του και αυτός να αποδεχθεί τον Ελληνικό θρόνο. Συγκεκριμένα ζήτησε να περιληφθούν τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και κυρίως η Κρήτη. Οι όροι του όμως αγνοήθηκαν τελείως, εξαιτίας κυρίως της σθεναρής αντίδρασης των Άγγλων. Κατόπιν τούτου ο Λεοπόλδος παραιτείται από το θρόνο. Η παραίτηση αυτή, με τα επιχειρήματα που επικαλέστηκε καθώς και όλες του οι ενέργειες, (που ήταν όλες έργο του Καποδίστρια) έδωσαν νέα ώθηση στη χάραξη των νέων συνόρων.

Η Δρυσ Έπεσε

Παράλληλα, η μέθοδος της αναβλητικότητας στο θέμα των συνόρων, που ακολούθησε ο Κυβερνήτης ήταν κάτι παραπάνω από πεφωτισμένη. Έθετε ως προϋπόθεση για την αποχώρηση του Ελληνικού πληθυσμού από τις επαρχίες Αιτωλίας και Ακαρνανίας την προηγούμενη αποχώρηση των Τούρκων από την Αττική και την Εύβοια, την επί τόπου παρουσία ξένων οροθετών και την εξασφάλιση αρκετών μέσων για την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος που θα δημιουργούσε η εκκένωση των έξω από τα σύνορα περιοχών. Με αυτό τον τρόπο ματαίωνε την εκκένωση των περιοχών και εκβίαζε ουσιαστικά να δοθούν στην Ελλάδα οι αποσπώμενες περιοχές της Στερεάς. Πέτυχε έτσι να υπογραφεί το πρωτόκολλο της Διάσκεψης του Λονδίνου στις 14 Σεπτεμβρίου 1831 και να οριστούν τα σύνορα της Ελλάδας στη γραμμή Άρτας-Βόλου.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις κατάλαβαν ότι με τον τρόπο που πολιτεύεται ο Καποδίστριας, το νέο Ελληνικό Κράτος δεν θα είναι και τόσο εύκολο να αποτελέσει υποχείριό τους και όργανο στα στρατηγικά τους συμφέροντα. Επίσης στο εσωτερικό της χώρας, οργανώνοντας κεντρική εξουσία και έχοντας στο πλευρό του τη συντριπτική πλειοψηφία του λαού, στερούσε τους περιφερειακούς σφετε-

ριστές από καθιερωμένα προνόμια. Με λίγα λόγια, ο Καποδίστριας προσπάθησε να δημιουργήσει κεντρική εξουσία και υπολογισμό Ελληνικό Κράτος και έτσι δυσaráεστησε τους ισχυρούς στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Και αυτός ήταν ο λόγος που σκοτεινές δυνάμεις, από το εξωτερικό και το εσωτερικό, μεθόδευσαν την εξόντωσή του. Και επειδή δεν μπορούσαν να τον καταβάλουν πολιτικά (αφού είχε μαζί του το λαό) τον δολοφόνησαν. Η

δρυσ έπεσε έξω από το ναό Αγίου Σπυριδώνα στο Ναύπλιο, στις 27 Σεπτεμβρίου 1831, από χέρι Ελληνικό. Δυστυχώς δεν πρόλαβε να χαρεί τη δικαίωση της εξωτερικής του πολιτικής, που είχε ολοκληρωθεί λίγες μέρες πριν το θάνατό του.

Ακολουθεί στις 9 Ιουλίου 1832 η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης (ή αλλιώς του Καλεντέρ κιάσκ) και τέλος νέα Διάσκεψη του Λονδίνου στις 18 Αυγούστου 1832 που επικυρώνει τελεσίδικα στην Ελλάδα σύνορα στην γραμμή Αμβρακικού-Παγασητικού αλλά απορρίπτει αίτημα των Κρητικών για ένωση με την Ελλάδα.

Οι διπλωματικές πράξεις του 1832 τερμάτισαν επίσημα την δωδεκάχρονη πάλη του Ελληνικού λαού. Ο μεγαλειώδης αγώνας είχε δικαιωθεί, όχι όμως ανάλογα με τις θυσίες. Τα στρατηγικά συμφέροντα των ισχυρών με τις συμπληγάδες της διπλωματίας τους αλλά και η εμφύλια διαμάχη και τα σφάλματα των Ελλήνων δεν επέτρεψαν παρά μόνο τη δημιουργία, στην άκρη της Βαλκανικής χερσονήσου, μικρού Ελληνικού Κράτους 47.516 τετραγωνικών χιλιομέτρων. Στις 750 χιλιάδες των κατοίκων του αντιστοιχούσε τριπλάσιος αριθμός αλύτρωτων αδελφών, που διαβίωσαν ακόμα μέσα στην οθωμανική αυτοκρατορία.

▶ ΑΝΑΛΥΣΗ - ΓΙΑΤΙ ΠΕΤΥΧΕ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Στρατηγικό Επίπεδο

Κάθε χρονική στιγμή κατά τη ροή της Ιστορίας, κάθε Έθνος-Λαός-Κράτος παρουσιάζει μια δυναμική σε στρατηγικό επίπεδο. Με βάση το μέγεθος αυτής της δυναμικής καθορίζεται και η πορεία του τη δεδομένη στιγμή μέσα στην κοινωνία των υπολοίπων εθνών. Η πορεία αυτή μπορεί να είναι τα προς εμπρός, προς τα πίσω ή, τέλος, να είναι στάσιμη. Η δυναμική αυτή είναι μια συνισταμένη που αναλύεται σε συνιστώσες. Οι συνιστώσες αυτές της δυναμικής κάθε εθνικής-κρατικής υπόστασης είναι η πολιτική, η στρατιωτική και οικονομική του δυνατότητα, το πνευματικό επίπεδο και τέλος η κοινωνική συνοχή.

Ας φανταστούμε κάθε μια από αυτές τις συνιστώσες σαν μπάλες του μπιλιάρδου που βρίσκονται σε επαφή ή μία στην άλλη. Ανάλογα με την ανάπτυξη και την πρόοδο που έχει κάθε ένας από τους παραπάνω τομείς, η αντίστοιχη μπάλα αρχίζει να περιστρέφεται και να μετατρέπει την δυναμική ενέργεια σε κινητική. Όσο μεγαλύτερη δυναμική ενέργεια έχει, τόσο πιο γρήγορο είναι το spin της αντίστοιχης μπάλας. Ανάλογα με το πόσες μπάλες αρχίζουν να περιστρέφονται και με ποιο ρυθμό, όλο αυτό το σύστημα τίθεται σε περιστροφική αλληλο-επηρεαζόμενη κίνηση και έτσι εκφράζεται η δυναμική του.

Στην περίπτωση της Ελληνικής Επανάστασης, όλες αυτές οι συνιστώσες είχαν αναπτύξει το μέγιστο της δυναμικής τους, είχαν τεθεί σε ξέφρενη περιστροφή και κινούμενες όλες μαζί έδιναν μια θυελλώδη ορμή προς τα εμπρός στο Ελληνικό Γένος. Η θυελλώδης αυτή ορμή ήταν αδύνατο να συγκρατηθεί από τα δεσμά της οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και της Ιερής Συμμαχίας της Ευρώπης. Για το λόγο αυτό η Επανάσταση των Ελλήνων όχι μόνο ήταν αδύνατο να αποτύχει σε στρατηγικό

επίπεδο, αλλά θα έφτανε να ελευθερώσει πολλαπλάσια εδάφη. Οι Μεγάλες Δυνάμεις το κατάλαβαν έγκαιρα και γιαυτό το λόγο προσπάθησαν να περιορίσουν την εκρηκτική δυναμική των Ελλήνων. Και δεν δυσκολεύτηκαν καθόλου. Απλώς στο σύστημα με τις μπάλες που προαναφέρθη, ενίσχυσαν αλλά με αντίρροπη κατεύθυνση το spin της μπάλας που βρίσκονταν στο κέντρο του συστήματος: τη μπάλα της κοινωνικής συνοχής. Ενισχύοντας την διχόνοια των Ελλήνων ο χρονισμός του συστήματος που μέχρι τότε ήταν ασυγκράτητο, επηρεάστηκε αρνητικά και κινδύνευσε μάλιστα να σταματήσει πλήρως. Από το σημείο αυτό και μετά, οι Μεγάλες Δυνάμεις μπορούσαν να καθοδηγούν όπως αυτές θέλουν τη δυναμική των Ελλήνων και να δίνουν ότι ρυθμό αυτές θέλουν στο παραπάνω σύστημα.

Επιχειρησιακό Επίπεδο

Στο επιχειρησιακό επίπεδο η επανάσταση πέτυχε γιατί είχε λαμπρό διπλωματικό ηγέτη και κυρίως ικανότατους πολεμικούς ηγέτες που από την πολεμική τους εμπειρία αλλά και από έμφυτη στρατιωτική ευφυΐα, γνώριζαν άριστα την τέχνη του πολέμου. Συνέλαβαν και κατανόησαν τις επιχειρησιακές απαιτήσεις του ένοπλου αγώνα ενώ η εξαιρετική γνώση του θεάτρου των επιχειρήσεων τους οδήγησε στην μαιεστρική σχεδίαση και εκτέλεση των κατά ξηρά και θάλασσα επιχειρήσεων.

Τακτικό Επίπεδο

Στο τακτικό επίπεδο, η ποιοτική ανωτερότητα των Ελληνικών τμημάτων ήταν τέτοια, που αν και άτακτα, χωρίς εξοπλισμό και πολύ μικρότερα σε αριθμό, κατόρθωσαν να καταβάλλουν αντίπαλο τακτικό στράτευμα, άρτια εξοπλισμένο και συντριπτικά με-

γαλύτερο σε αριθμό. Αυτό οφείλεται κυρίως στην έμφυτη πολεμική αρετή της Ελληνικής Φυλής αλλά και στην φοβερή φυσική σωματική κατάσταση των Ελλήνων, που είχαν σκληραγωγηθεί τρομερά από την ανελέητη σκλαβιά. Ταυτόχρονα είχαν την αίσθηση ότι

ο αγώνας τους είναι ιερός και δίκαιος και ότι για τούτο προστατεύεται από την Παναγία. Αυτό, σε συνδιασμό με το ακατάβλητο ηθικό που τους χάριζαν οι καταξιωμένοι πολεμικοί ηγέτες όταν τους οδηγούσαν στη μάχη, τους έκαναν πραγματικά ανίκητους μαχητές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Δ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΑΝΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Τα συμπεράσματα και τα διδάγματα της Εθνεγερσίας του 1821 είναι καλύτερα να τα διατυπώσει ο πλέον αρμόδιος, ο αρχιστράτηγος και θεμελιωτής της Ελευθερίας, ο ίδιος ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, μέσα από τα απομνημονεύματά του που παραμένουν πάντοτε επίκαιρα.

Πρώτα απ' όλα ο Κολοκοτρώνης μας υποδεικνύει πιο πρέπει να είναι το δόγμα στις σχέσεις μας με τον οθωμανό. Λέγει μεταξύ άλλων ο Στρατηγός: «Εμείς ποτέ συμβιβασμόν δεν κάναμε με τους Τούρκους. Άλλους έκοψε, άλλους εσκόλαψε με το σπαθί και άλλοι, όπως εμείς εξούσαμεν ελεύθεροι από γενεά σε γενεά. Ο βασιλεύς μας εσκοτώθη, καμμία συνθήκη δεν έκαμε. Η φρουρά του είχε παντοτινόν πόλεμο με τους Τούρκους και δύο φρουρία πάντοτε ανυπότακτα. Η φρουρά του βασιλέως μας είναι οι λεγόμενοι κλέφται, τα φρουρία η Μάνη, το Σούλι και τα βουνά».

Σε αυτούς που ακόμα και σήμερα στην σύγκριση Ελλάδας – Τουρκίας μετρώνε τα αριθμητικά νούμερα ο Γέρος τους απαντά: «Ο κόσμος μας έλεγε τρελούς. Ημείς αν δεν είμεθα τρελοί, δεν εκάναμεν την επανάστασιν. Όταν αποφασίσαμε να κάμωμε την επανάσταση, δεν εσυλλογισθήκαμε ούτε πόσοι είμεθα ούτε πως δεν έχομε άρματα ούτε ότι οι τούρκοι εβαστούσαν τα κάστρα και τας πόλεις, αλλά ως μια βροχή έπεσε εις όλους μας η επιθυμία της ελευθερίας.»

Σε εκείνους που ακόμη και σήμερα αμφιβάλλουν για τις δυνατότητες της Ελλάδας και ελπίζουν σε συμμάχους, που θα μας βοηθή-

σουν (δήθεν) να υπερασπιστούμε τα Εθνικά μας Δίκαια, ο Κολοκοτρώνης ξεκαθαρίζει: «ότι κάμουμε θα το κάμουμε μονάχοι».

Στους «φίλους» που προσφέρονται να «μεσολαβήσουν» στις σχέσεις μας με την Τουρκία και γιαυτό μας προτρέπουν να είμαστε «συμβιβαστικοί» ο Καπετάν Θεοδώρης δίνει το παράδειγμα: «Μίαν φοράν, όταν επήραμεν το Ναύπλιον, ήλθεν ο πρεσβευτής της Αγγλίας ο Άμιλτον να με ιδή. Μου είπε ότι πρέπει οι Έλληνες να ζητήσουν συμβιβασμόν και η Αγγλία να μεσιτεύσει. Εγώ του απεκρίθηκα ότι αυτό δεν γίνεται ποτέ, ελευθερία ή θάνατος».

Σήμερα, ο οθωμανός έχει αποθρασυνθεί και πάλι μιλώντας για γκρίζες ζώνες στο Αιγαίο, ενώ επιπλέον απειλεί με casus belli και «χωρίς όρια αντίδραση» σε περίπτωση ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο Κολοκοτρώνης από τον τάφο βροντοφωνάζει υπερήφανα: «όχι τα κλαριά να μας κόψεις, όχι τα δέντρα, όχι τα σπίτια που μας έκαψες, μόνον πέτρα απάνω στην πέτρα να μη μείνη, ημείς δεν προσκυνούμε. Τι τα δέντρα μας αν τα κόψεις και τα κάψεις, την γήν δεν θέλει την σηκώσεις και η ίδια η γής που τα έθρεψε, αυτή η ίδια γή μένει δική μας και τα ματακάνει. Μόνον ένας Έλληνας να μείνη πάντα θα πολεμούμε και μην ελπίζεις πως την γήν μας θα την κάμεις δικήν σου. Βγάλτο από το νού σου».

Τέλος σε εμάς τους νεότερους και την ενότητα που πρέπει να έχουμε μεταξύ μας, ο Γέρος τονίζει: «Εις τον πρώτο χρόνο της

Επανάστασεως είχαμε μεγάλη ομόνοια και όλοι ετρέχαμε σύμφωνοι. Και εάν αυτή η ομόνοια εβαστούσε ακόμη δύο χρόνους, ηθέλαμε κυριεύσει και την Θεσσαλία και τη Μακεδονία και ίσως φθάναμε έως την Κωνσταντινούπολη. Τόσον ετρομάξαμε τους Τούρκους, όπου άκουγαν Έλληνα και έφενγαν χίλια μίλια μακριά. Εξ αιτίας της διχονοίας μας έπεσε η τουρκιά επάνω μας και εκοντέψαμε να χαθούμε» Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ο Γέρος μας προστάζει: «Εις εσάς μένει να ισάσετε και να σολίσετε τον τόπο, όπου ημείς ελευθερώσαμε».

Τα τελευταία λόγια του Κολοκοτρώνη προς εμάς τους νεότερους έρχεται να συμπληρώσει ο ποιητής που θα πεί «Κριτές να μας δικάσουν οι αγέννητοι νεκροί μας», για να τονίσει το χρέος που εμείς οι νεότεροι έχουμε

όχι μόνο απέναντι στην Ιστορία και σε αυτούς που με τόσες θυσίες μας ελευθέρωσαν, αλλά και προς το μέλλον του Ελληνικού Έθνους που τώρα βρίσκεται στα χέρια μας.

Κλείνοντας, θα πρέπει να θυμηθούμε τους στίχους που έγραψε ο Κωστής Παλαμιάς σε ένα έργο του με το συμβολικό τίτλο «Προφητικόν» και αναφέρεται τόσο στη φρικτή σκλαβιά των τετρακοσίων χρόνων αλλά και στο πεπρωμένο του Έθνους:

*«Και αν πέσαμε σε πέσιμο πρωτάκουστο
και σε γκρεμό κατρακυλίσουμε
πον πιο βαθύ καμιά φυλή δεν είδε ως
τώρα
είναι γιατί με των καιρών το πλήρωμα
όμοια βαθύ έρ ανέβασμα μας μέλλεται
προς ύψη ουρανοφόρα»*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

☞ *Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, Επιστημονική βιβλιοθήκη Εταιρίας Πελοποννησιακών Σπουδών.

☞ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Κ. Παπαρρηγόπουλου, Εκδόσεις Γαλαξία - Ερμείας.

☞ *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Φ. Χρυσανθοπούλου - Φωτάκου, Επιστημονική βιβλιοθήκη Εταιρίας Πελοποννησιακών Σπουδών.

☞ *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας (ή ο ιερός των Ελλήνων Αγών)*, Μιχάλη Οικονόμου, Επιστημονική βιβλιοθήκη Εταιρίας Πελοποννησιακών Σπουδών.

☞ *Η ιστορία της Τριπολιτσάς*, Τάσου Α. Γριτσόπουλου, Επιστημονική βιβλιοθήκη Εταιρίας Πελοποννησιακών Σπουδών.

☞ *Τα χωριά του Φαλάνθου*, Τάσου Α. Γριτσόπουλου, Επιστημονική βιβλιοθήκη Εταιρίας Πελοποννησιακών Σπουδών.

☞ *Διπλωματική ιστορία (από τη Βεσφαλία στη Βιέννη)*, τόμος Α' και Β', Θ.Α. Χριστοδουλίδη, Εκδόσεις Ι.Σιδέρης (Πάντειο Πανεπιστήμιο).

☞ *Ευρετήριο πολεμικών γεγονότων του Ελληνικού Έθνους*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού.

☞ *Θέματα νεότερης και σύγχρονης ιστορίας από τις πηγές*, Φ.Κ. Βώρος- Ξ. Οικονομοπούλου- Β. Ασημομήτης- Ν. Δημακόπουλος- Θ. Κατσουλάκος, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων).

☞ *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη*, Β. Σκουλάτου - Ν. Δημοπούλου - Σ. Κόνδη, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων).